Онуфрійчук Г. І.

Національний авіаційний університет

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИРАЖЕННЯ ЗООФРАЗЕМ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті здійснено аналіз фразеологічних одиниць на позначення зоофразем та виокремлено асоціативну паралель фразеолога «людина / плазуни, землеводні та павукоподібні» в етнолінгвістичному аспекті. Окреслено роль асоціативної паралелі у формуванні мовної картини світу.

Анімістичний світогляд людини, її контакт з тваринами, із свійськими та дикими, із птахами та комахами, з плазунами, землеводними та павукоподібними спонукають до глибин дослідження щодо виникнення мовних сполук. Спілкування з представниками тваринного світу не завжди приносить людині приємні враження, часто виникають певні неприємності. У зв'язку з цим у народному мовленні зароджуються різні вірування, прикмети, прислів'я та легенди тощо. У дослідженні серед плазунів, землеводних та павукоподібних виділяємо такі асоціативні паралелі людина ↔ жаба, людина ↔ змія / гадюка / гадина / вуж, людина ↔ павук, людина ↔ хробак (черв'як) тощо.

Для концептуалізації тваринного світу характерні процеси переважно антропоморфної аналогізації предметного світу у свідомості людини, ґрунтовані на використанні знань про ознаки, поведінку тварин, зв'язок їх із людиною, а також аксіологічні та емотивні стереотипи етносвідомості. Знаки концепту тваринного світу у фразеологізмах використовують здебільшого на відображення психоемоційного, фізіологічного станів людини, її поведінкових характеристик. Тварини виступають також засобом образної характеристики людини, набуваючи при цьому різної символіки. Окремі тварини стали уособленням тієї чи тієї риси характеру людини, її образу, наприклад, старий, як собака, дикий, як вовк у лісі, ласий, як ведмідь до меду, собачий нюх, собаку з'їсти, меле язиком, як теля хвостом, боїться, як кіт сала, тощо.

Ключові слова: асоціативна паралель, зооніми, зоофраземи, етносимвол, етнофразеологізм, мовна картина світу, мовні одиниці, фразеологе.

Постановка проблеми. Все більшу увагу науковців у сучасних лінгвістичних дослідженнях привертає фразеологія народного мовлення, що постає в етнолінгвістичному аспекті. Етнофразеологізми постають на основі образного уявлення про дійсність та відображають побутовий, історичний або духовний досвід народу. Зазвичай це пов'язано з культурними традиціями, обрядами та віруваннями, зі свідомістю та світосприйняттям народу. Закономірно, що фразеологічний склад мови відображає саме особливості національного світобачення та самобутності. Тому народні зоофразеологізми постають здебільшого як продукт народного мислення через порівняння з іншими предметами, ознаками, діями. Важливою та ще не дослідженою є символіка плазунів, землеводних та павукоподібних, яка відіграє важливу роль у формуванні мовної картини світу нашого народу, що й спричинило актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню фразеологічного рівня української мови приділяли увагу Н. Амосова [1], В. Архангельський

[2], Н. Бабич [3], В. Білоноженко [4], А. Вежбицька [6], В. Виноградов [7], І. Гнатюк [5], В. Жайворонко [10], В. Русанівський [18], Л. Скрипник [20], В. Телія [24], В. Ужченко [26] тощо. У сучасних мовознавчих дослідженнях фразеологія виступає об'єктом дослідження також у працях Ж. Краснобаєвої-Чорної [12], К. Мізіна [14], О. Селіванової [19], Д. Ужченка [27] та інших.

Постановка завдання. Мета статті – на матеріалі текстів народного мовлення окреслити групи найпродуктивніших одиниць у межах асоціативного поля «людина / плазуни, землеводні та павукоподібні».

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні розглянемо символіку плазунів, землеводних та павукоподібних, а також спробуємо встановити та виокремити асоціативні паралелі, які активно використовуються в народному мовленні українців.

Асоціативна паралель людина ↔ жаба. За народними повір'ями жаба належить до негативних істот, які мають вплив на життя людини. У Біблії жаба виступає другою карою Господньою

(Господь до Мойсея: «*І на тебе, і на народ твій, і на всіх рабів твоїх повилязуть жаби*») [9, с. 215]. **Жаба** (ж.) – невелика безхвоста земноводна тварина, задні кінцівки якої довші, ніж передні, і пристосовані до стрибання [22, Т. 2, 1971, с. 499].

Негативне ставлення до образу цієї тварини породило ряд пересторог: *перелізе дорогу жаба – зле; коли жаби лізуть через дорогу чи поріг у хаті і кумкають – на вмируще*. Хоч самих тварин народні традиції кривдити забороняли: *не показуй на жабу пальцем, бо спина заболить* [21].

Зовнішній вигляд цієї тварини відобразився у народній творчості, наприклад, безхвостість тварини спричиняє до іронізування: *не дав Бог жабі хвоста, а то б усю траву потолочила; якби жабі хвоста, була б не проста*, також великий рот малої за розміром тварини став об'єктом кепкування: *жаба і на вола рот роззявляє* [9, с. 215].

Народне мовлення висвітлює характерне надування жаби та її квакання: *жаба дулася, дулася, та й лопнула; дмись, жабо, не дмись, а волом не будеш; жаба кричить, верещить, а кухар на рожні до кухні її тащить*, ще кажуть: *як зазиміє, то й жаба оніміє* [Там же].

Символізм жаби різноманітний, наприклад, вона є символом хвалькуватості, завищеної самооцінки, скупості; засіб Божого покарання; емблема розуму, розсудливості [21]. Наприклад, символ хвалькуватості: *жаба мала, а рот великий; кожна жаба своє болото хвалить*; завищеної самооцінки: *дмись, жабо, не дмись, а волом не будеш; роззявляє жаба губу на вола, але не з'їсть; коваль коня кує, а жаба ногу підставляє*; скупості: *його жаба задавила*; об'єкта для прокльонів, народних насмішок і кепкування: *хай їй жаба; жаба – то твоя баба; одступись, зелена жабо; хто попереду – пасе череду, а хто позаду – пасе жаб*; темою дитячих прозивалок: *Стан, як у баби, Очі, як у жаби, Без верхньої губи, Як сміється – видно зуби. Вуса, як у рака, А сам рудий, як собака* [Там же].

В українців існує чимало вірувань про жабу, вона фігурує в народних замовляннях, нашіптуваннях. Вона виступає об'єктом негативної характеристики, тому кажуть: «*Одступись, зелена жабо!*»; «*Не будь жабою!*»; «*Жаба жабою*»; «*Ти як жаба*» тощо. Цю тварину використовували також у народній медицині [9, с. 215]. У давнину ангіну називали «*жабою*», побутує також вислів *грудна жаба* – народна назва стенокардії. У медицині з лікувальною метою використовують зелену жабку – це мала жаба, що лазить по деревах. Також *жабкою* називають старовинну дитячу гру, і таку ж назву має паличка у цій грі.

З поведінкою тварини пов'язаний цілий ряд народних прикмет: *багато жаб на стежках – на дощ; жаби квакають – на дощ; жаба кваче, овес скаче: «Сій мене!»; як жаби вечором квакають, то буде погода; коли сниться жаба, буде якась обмова* [9, с. 215].

Досліджуючи асоціативні паралелі **жаби** з людиною, визначаємо позитивні та негативні риси. Позитивні риси – інтуїтивність, сміливість: *чує, як жаба зміну погоди* [25, с. 144]; *сміливий, як жаба: з маху в воду; сміливий, як жаба: плига в воду і не хреститься; сміливий, як жаба: плига в воду і не хреститься* [25, с. 112; 16, с. 404]. Негативні риси – амбітність, боягузтво, високомірність, впертість, гордовитість, жадібність, марнославство (пихатість), наглість, надокучливість (неосвіченість), невихованість, образливість, підступність, пліткарство, повільність, незграбність, хвалькуватість: *роздайся, море, жаба лізе* [9, с. 230]; *на словах города бере, а на ділі – жаби боїться* [16, с. 229, 406; 11, с. 132]; *пнеться як жаба на торг (купину, купину, під ноги, проти вола, до гусят) в гарну годину* [25, с. 191, 195; 11, с. 130]; *не кланявся дід бабі – я не стану й жабі* [16, с. 151]; *жаба у рака гніздо одбила* [11, с. 201]; *сидить за столом і кліпає, як жаба на морозі* [16, с. 455]; *дивиться, як жаба* [25, с. 41, 132]; *як не дмись, жабо, а до вола далеко* [11, с. 132]; *вилізла жаба на нім та й каже, що її дім* [17, с. 229]; *коваль коня кує, а жаба (й собі, свою) ногу (лапу) наставляє (пхає, дає); де коня кують, там жаба ногу підставляє, бо розуму не має; не лізь, жабо, туди, де коней кують* [11, с. 83]; *роззявляє губу жаба на вола, але го не з'їсть; жаба і на коня рот роззявляє* [17, с. 230]; *жаба дулася, дулася та й лопнула* [17, с. 229]; *не дуйся, жабо, бо ще луснеш* [16, с. 392]; *надувся, як жаба (індик, сичі) (в болоті, під пеньком, на пеньку, на помості)* [25, с. 73, 327]; *дметься, як жаба в болоті* [11, с. 130]; *як жаба на купині (перед волом)* [13]; *журба в'ється коло серця, як гаденя* [25, с. 214]; *жаба мала, а рот великий* [17, с. 230]; *говорила баба як літала жаба; три бабі, три жабі – та й буде ярмарок; де дві жаби та три жаби зберуться вмісті, не переспорять їх хоч чоловік двісті* [16, с. 144, 286]; *лізе, як жаба по болоті* [25, с. 183]; *дметься, як жаба в (на, проти) болоті (кладці, лопуху)* [25, с. 73]; *бовтнула, як жаба в кашу (болото)* [25, с. 124, 148]; *бовкнув, як жаба в болото* [Там же]; *кожна жаба своє болото хвалить* [17, с. 56, 230]; *у своїм болоті і жаба не співає* [Там же]; *величається, як жаба хвостом* [25, с. 72].

Асоціативна паралель людина ↔ змія/гадюка (гадина) / вуж). У народному мовленні гадюка (змія) – символ енергії життя; воскресіння і водночас смерті; кругообігу явищ; інтуїції; глибокої мудрості; прихованих знань; духовних скарбів [21]. У словнику української мови **змій** (ж.) – плазун з видовженим тілом, укритим лускою [22, Т. 3, 1972, с. 629] (див. *ще вуж; гадина; гадюка*).

Змія виступає символом родючості, жіночого начала, землі, води, а також, з огляду на свою амбівалентність, вогнем і чоловічим запліднюючим началом. Символом безсмертя вважається та змія, що скидає шкіру. Тварина може виступати і як уособлення злого початку в природі, і як космічний елемент, опора світу. У прадавніх цивілізаціях Сходу – уособлення мудрості. Модифікацією образу змії є дракон (напівзмія, напівптх) [8].

У мовленні українців побутує назва «біла змія», яка є символом чудодійної сили, здатної робити людину невидимкою або такою, що може бачити недоступне; за повір'ям, якщо у білої змії відрізати голову і покласти їй у праве око горошинку, то виросте чарівний стручок: хто носитиме його при собі, той стане невидимий, а хто з'їсть – почне розуміти мову птахів; якщо ж убити білу змію, старшу над усіма зміями, натопити з неї сала, а потім вимазати цим салом очі, то людина зможе бачити заховані під землею скарби [9, с. 125–126].

Водночас у мовленні побудує вислів *зелений змій; до зеленого (блакитного) змія* [13], у народному мовленні *зеленим змієм* називають горілку.

Проводячи асоціативні паралелі **змій** з людиною, визначаємо позитивні та негативні риси. Позитивна риса – передбачливість: *змія умирає, а все зілля хватає* [17, с. 225]. Негативні риси – агресивність, боягузтво, брехливість, жорстокість, лицемірство, підступність, хитрість: *Карпова Мотря, наче люта змія* [25, с. 304]; *а він, як змій, сичить і лізе в вічі* [25, с. 342]; *ужалений змією боїться і віршовки* [17, с. 226]; *в'ється (вівся, звива, звивається), мов (наче, як, жвавівш) змійка у камінні* [25, с. 154, 235]; *злий (лютий, сердитий, сердиться), як змія* [25, с. 80, 81, 82, 178]; *сичить (шипить), як (мов) змія під корчем* [25, с. 140, 144]; *відгодувати (відігрівати, відігріти) змію біля (коло) [свого] серця (за пазухою)* [23, с. 100; 13]; *як та змія, підповзе та й укусить* [25, с. 181]; *як та змія, підповзе та й укусить* [17, с. 225, 226]; *хитрий, як змій* [25, с. 83, 154, 302].

Асоціативна паралель людина ↔ гадюка (гадина). Гадюка (гадина) – символ злоби, люті, підступності, лукавства, знаряддя кари Божої,

спокуси. З іншого боку, змія – емблема медицини, символ зіллення, гігієни, вона дочка землі, матір всього живого, ідеал працелюбства. У багатьох міфологіях світу змія вважалася охоронницею джерел життя і безсмертя, а також недосяжного багатства духу [21]. **Гадюка** (ж.) – отруйна змія з плескатою головою у вигляді трикутника [22, Т. 2, 1971, с. 11] (див. *вуж; гадина; змія*).

У християнській традиції позитивний аспект символіки змії (мудрість) пов'язувався з Христом. Образ змії переважно є переосмисленим у термінах уособлення космічного зла, що співвідноситься з сатаною [8].

У Біблії змій – емблема злості, лютості, підступності, лукавства. Диявол прийняв образ змія і підмовив Єву з'їсти заборонений плід яблуни. *«І сказав змій до жінки: «Умrete – не вмrete! Бо відає Бог, що для того, коли будете з нього ви їсти, ваші очі розкриються, і станете ви, немов Боги, знаючі добро і зло!»* (Книга Буття 3.4–5). Господь Бог покарав і змія, і жінку: *«За те, що зробив ти оце, то ти проклятий над усю худобу, і над усю звірину польову! На своїм череві будеш плазувати і горох їстимеш у всі дні життя свого»* (Книга Буття 3,14) [21].

У числі інших символів, з якими пов'язана змія, – світове дерево. Біблейське дерево пізнання добра і зла зі змієм, що причаївся біля нього, зростає на ґрунті глибокої міфологічної традиції і сходиться до космічної вертикалі світового дерева, яке символізує, так само як і змій, шлюбне єднання землі і неба. Дерево відповідає чоловічому началу, тоді як змія – жіночому; у біблійській міфології вони є образами Адама і Єви, відповідно [8].

Подібно до інших плазунів, змія співвідноситься зі стихією землі. Оскільки зміїна отрута використовується як ліки, змія є символом здоров'я, звідси використання образу змії, що обвилася навкруги чаші, як медичної емблеми.

У народній уяві гадюка (гадина) – збірний образ чогось поганого, бридкого (*«З ним зайтися, то так. як на гаддя наступити»*), а в переносному розумінні – зневажливо про злу, підступну людину, також уживається як лайливе слово (прокидають: *«Гадина б тобі до очей скочила!»*; у Т. Шевченка: *«Скверний гаде, Куди ти лізеши? Схаменись!»*) [9, с. 125].

За народними віруваннями українців, гадюки, як і всі плазуни, належать до нечистих сил, адже з гадюки виростають чорти. Усі гади на день Чесного Хреста ховаються на зиму до своїх схованок, а тому небезпечно цього дня йти до лісу. Вважається, що гадюка дуже шкідлива, особливо полоз

(про цю її особливість згадується у «Слові о полку Ігоревім»), за її знищення відпускається сім тяжких гріхів, чи інше трактування «убити гадюку – це ніби сім літургій прослухати» [Там же].

У зв'язку з живучістю гадюки усталилися вірування в її лікувальні властивості (звідки назва деяких рослин – гадючий проскурець, гадюче зілля, гадючник, зміїний корінь), а гадючим линовисем лікували хворі очі, зуби, лихоманку. Водночас від укусів гадюки лікували замовляннями, наприклад: «На морі, на лукомор'ї стоїть купа, на тій купі лежить гадюка, я тую гадюку посічу, порубаю і щиреє серце замовляю». Також змія, гадюка символізує суперницю, розлучницю (в І. Котляревського – «Нагріла в пазусі гадюку») [9, с. 125].

У фольклорі, особливо в казках, важко відшукати позитивні образи гадюки. Вона – то знаряддя кари Божої: як не вкусить, то засичить; щебече, як соловейко, а кусає, як гадюка; у гадюки нема іншої науки, як кусати. За народним сонником, якщо присниться гадюка – чекай зради, підступності, небезпечного ворога або хвороби, а вбив гадюку – позбавився свого ворога. Однак, за повір'ям, 21 квітня на Радіона (Руфи) вбивати змій не дозволялось, бо «Хто побачить гадюку і вб'є, то сонце три дні буде плакати». Відтак, запримітивши плазуна, казали: «Гадина, гадина! Не кажи ти гадові, що я тебе бачила, і я не буду нікому казати» [21].

Проводячи асоціативні паралелі *гадюки* з людиною, визначаємо позитивні та негативні риси. Позитивна риса – передбачливість: *гадюка і вмирає, а зілля хватає* [17, с. 225]. Негативні риси – боягузтво, брехливість, жорстокість, лицемірство, підступність, нищість, підлабузництво, підлість, підступність, пліткарство, стервозність: *кого гадюка укусує, той і черв'яка боїться* [17, с. 226]; *скільки ніг у гадюки, стільки правди у брехуна* [11, с. 121; 16, с. 384]; *в'ється (вівся, звива, звивається), мов (наче, як, жвавіш) гадюка (змійка) у камінні* [25, с. 154, 235]; *Черці гадюкою зашипіли, звірем заревіли* [25, с. 342, 343]; *злий (лютий, сердитий, сердиться), як гадюка* [25, с. 80, 81, 82, 178]; *сичить (шипить), як (мов) гадюка під корчем* [25, с. 140, 144]; *зашипіли мов гадюки, Черці в Ватикані* [25, с. 342, 343]; *пригріти на грудях гадюку (гади) (гадюку у пазусі); буває, що гріємо гадюку за пазухою* [13]; *відгодувати (відігрівати, відігріти) гадюку біля (коло) [свого] серця (за пазухою)* [23, с. 100]; *підколодна (потайна і т. ін.) гадюка* [13]; *підлеслива (пестлива) людина – гадюка під квітками* [11, с. 130; 16, с. 387; 17, с. 226]; *як не грій гадюку, вона все одно укусує* [15, с. 73]; *підко-*

лодна (потайна) гадюка [23, с. 145]; *у гадюки нема іншої науки, ніж кусати* [17, с. 225, 226]; *гадюку за пазуху брати* [25, с. 235]; *закидати (закинути, закинути, пустити, пускати, пустити) гадючку* [23, с. 244; 13]; *чорний, як гадюка* [25, с. 120]; *в язиці більше яду, ніж у гадюки* [16, с. 245]; *гадюкою каблучиться* [13].

Також У народному мовленні знаходимо асоціативні паралелі *гадини* з людиною, визначаємо тільки негативні риси. Негативні риси – жорстокість, лицемірство, непосидючість (гіперактивність), нищість, підступність: *кидається, як гадина до очей* [25, с. 80, 81, 82, 178]; *то ще зла, як гадина під корчем* [Там же]; *сичить (шипить), як (мов) гадина (гад)* [25, с. 342, 343]; *заревла, неначе гадина в болоті* [Там же]; *вигрій гадину за пазухою (а вона тебе вкусить)* [17, с. 225]; *за пазухою гадину гріти* [Там же]; *крутиться, як (мов) гадина солена* [25, с. 179]; *підколодна (потайна і т. ін.) гадина* [ЛК]; *пригріти гадину за (у) пазухою (на грудях, у пазусі)* [23, с. 559]; *підколодна (потайна) гадина* [23, с. 145]; *гадину має за пазухою* [17, с. 225, 226]; *вигрів гадину за пазухою* [13]; *сидить, як гадина під корчем* [25, с. 199].

Асоціативна паралель людина ↔ вуж. В українському народному мовленні часто вживаним є такий плазун, як *вуж* (=вужак), якого відносимо до розряду гадюки та змія. В'уж (ч.) – неотруйна змія середнього розміру, що має жовті плями з обох боків голови [22, Т. 1, 1970, с. 782] (див. ще *гадина; гадюка; змія*). Здавна вважають, що вуж приносить щастя тій хаті й тому господарству, де живе, тому вбивати його не можна, про що свідчить відома байка Б. Хмельницького, яку він розповів польському послові, коли той просив його поновити союз із Польщею. У цій байці вуж символізує Україну, бо байка застерігає не сердити вужа (Україну), що живе в домі (Речі Посполитій), бо на дім упаде нещастя. Також існує водяний вуж – це неотруйна змія без жовтих плям на голові, що живе поблизу водоймищ. За Біблією, з вужами, як і з гадюками, пов'язані заклання Господа: «Бо ось я пошлю проти вас тих вужів та гадюк, що немає заклання на них, і вони вас кусатимуть» [9, с. 120].

Окреслюючи асоціативні паралелі *вужа* з людиною, визначаємо тільки негативні риси. Негативні риси – брехливість, егоїзм: *звивається, як вуж* [25, с. 83, 154, 302]; *хистка, як лозинка, в'юнка, мов вуж* [Там же]; *суслить, як уж молоко* [25, с. 60]; *смокче, як вуж жабу* [25, с. 57].

Асоціативна паралель людина ↔ павук. **Павук** (ч.) – це членистонога тварина з отруйними

залозами, що звичайно живиться дрібними комахами, вловлюючи їх у виткану нею самою павутину. Звичайний павук – один з найчисленніших мешканців на землі [22, Т. 6, 1975, с. 8].

У народному віруванні павук є Божою твариною, оскільки за легендами саме павуки звили павутиння навколо Божої Матері, яка тікала з маленьким Ісусом від Ірода і таким чином їх врятували. Тому, за віруваннями, павука не можна вбивати. Символічність тварини проявляється у тому, що павук приносить нову вість, а тому вірять: якщо зранку побачити павука, то тебе чекає новина.

У Біблії павук із павутиною – символ марних сподівань невірних, нечестивих людей, символ диявола, що приманює грішників [21]. Дії нечесних людей порівнюють з тонкою сіткою павука, адже їх надії марні.

Спостерігаючи за поведінкою цієї комахи, народ визначає погоду, пор.: *павуки швидко снують павутину – на зміну погоди* [17, с. 384]; *павук розставляє (снує) павутину колом – буде ясна (гарна) погода* [17, с. 384].

Досліджуючи асоціативні паралелі **павука** з людиною, визначаємо тільки негативні риси. Негативні риси – інтриганство, покірливість, підступність: *павуком тче* [13]; *заснував, як павук муху* [25, с. 169], *обснювати (обплітати, оплітати, обснувати, обплести, оплести)*, як (мов, ніби) *павук* [23, с. 457]; *аж тепер, павуку, попався панові в руку* [15, с. 225].

Асоціативна паралель людина ↔ хробак (черв'як). **Хробак (черв'як)** (ч.) – безхребетна тварина, яка пересувається, вигинаючи своє м'яке, видовжене тіло [9, с. 638; 22, Т. 11, 1980, с. 300] (див. ще *черв'як*).

Черв'як у народному мовленні виступає символом жалюгідності, нікчемності, слабкості: *сім літ хробак у хроні зимував, а смаку не зазнав; хробак гризе хрін, бо не знає за моркву*; руйнації: *малий хробак і великого дуба підточить*; і *квасницю хробак гризе*; смерті: *за тобою уже хробак ходить*; ущербності: *кожен має свого хробака*; *черв'як серце точить* [9, с. 638].

Асоціативні зв'язки людини та черв'яка породили ряд фразеологічних одиниць: *заморити черв'яка*; *черв'як сумніву*; *черв'як підточує*; *заливати (залити, залляти) черв'яка [в серці]* [22, Т. 11, 1980, с. 300].

Окреслюючи асоціативні паралелі **хробака** з людиною, визначаємо позитивні та негативні риси. Позитивні риси – везіння, кмітливості: *трафілося (трапилос) хробаку раз на віку влізти*

на моркву [17, с. 226–227]; *в'ється, як хробак* [25, с. 154]. Негативні риси – високомірність: *заліз хробак у хрін та й гадає (думає), що луччого немає* [17, с. 226]; *заліз хробак у хрін та й гадає, що нема нічого ліпшого* [Там же].

Проводячи асоціативні паралелі **черв'яка** з людиною, визначаємо позитивні та негативні риси. Позитивна риса – везіння: *доведеться черв'яку на віку* [17, с. 266]. Негативні риси – високомірство, неосвіченість, стервозність, підозрілість: *заліз черв'як у хрін та й хвалиться, що добре* [17, с. 226]; *на однім кінці черв'я, а на другім дурак* [11, с. 47]; *дерево точить черв'як, а зла жінка – чоловіка* [11, с. 153]; *не той черв'як страшний, що я його з'їм, а той, що мене з'їсть* [17, с. 226]; *черв'як точить серце / черв'як якийсь точить* [13]; *черв'як серце точить* [17, с. 226]; *кожному свій черв'як серце точить* [17, с. 226]; *черв'ячок точить* [13]; *як черв'як у дереві, так біда в серці* [11, с. 210; 15, с. 153].

Асоціативна паралель людина ↔ п'явка. **П'явка** (ж.) – прісноводна тварина типу кільчастих червів, більшість видів якої живиться кров'ю тварин, до тіла яких вона присмоктується [22, Т. 8, 1977, с. 416]. П'явка у народному мовленні виступає символом нав'язливості.

Окреслюючи асоціативні паралелі **п'явки** з людиною, визначаємо тільки негативні риси. Негативні риси – нав'язливість: *як п'явка* [13]; *як п'явка впився (впивсь)* [25, с. 56, 216]; *вчепився (впився в нього), як п'явка (слабого)* [25, с. 160, 216]; *паненята, як ті п'явочки, вчепляться* [25, с. 348]; *приліпився, як п'явка до тіла (а не сидить без діла)* [25, с. 194].

Асоціативна паралель людина ↔ скорпіон. **Скорпіон** (ч.) – отруйна членистонога тварина ряду павукоподібних, поширена у країнах з теплим та жарким кліматом [22, Т. 9, 1978, с. 304]. Скорпіон у народному мовленні виступає символом підступності, жорстокості.

Окреслюючи асоціативні паралелі **скорпіона** з людиною, визначаємо тільки негативні риси. Негативні риси – агресивність (сварливість, цькування, підступність): *бичували скорпіонами* [13].

Асоціативна паралель людина ↔ слимак. **Слимак** (ч.) – молюск, який має черепашку, дуже повільно пересувається і живе переважно у болотах [22, Т. 7, 1978, с. 426]. Слимак у народному мовленні виступає символом безхарактерності, повільності.

Досліджуючи асоціативні паралелі **слимака** з людиною, визначаємо тільки негативні риси. Негативні риси – безхарактерність (слабовіль-

ність, нікчемність): *гладкий, як слимак* [25, с. 92]; *як (мов, ніби) той слимак* [23, с. 662].

Висновки і пропозиції. Отже, лексикографічний опис зоофразем допомагає з'ясувати механізм творення таких фразеологічних одиниць, встановити специфіку символічного

змісту та його вплив на семантику фраземи. Зооніми, які виступають компонентами фразеологізмів, будучи основними носіями символіки, втілюють стереотипні уявлення людей про тваринний світ та образно-асоціативне його сприймання.

Список літератури:

1. Амосова Н. Основы английской фразеологии. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1983. 130 с.
2. Архангельский В. Устойчивые фразы в современном русском языке. Ростов-на-Дону : Ростовский университет, 1964. 193 с.
3. Бабич Н. Фразеологізм як стилістичний засіб української народної пісні. *Мова та стиль українського фольклору. Зб. наукових праць*. Київ : ІЗМН, 1996. С. 74–80.
4. Білоноженко В. Про особливості фразеологічного значення. *Культура слова*. Київ, 1981. Вип. 21. С. 55–60.
5. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наук. думка, 1989. 155 с.
6. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / Пер. А. Д. Шмелева. Москва, 1999. 780 с.
7. Виноградов В. Основные типы лексических значений слов. *Избранные труды: Лексикология и лексикография*. Москва : Наука, 1977. 312 с.
8. Энциклопедия. Символы и Знаки. Талисманы, сгилы, амулеты, обереги. URL: <http://sigils.ru/> (дата звернення: 02.12.2017).
9. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.
10. Жайворонок В. Українські обрядові мовні формули на етнокультурному тлі. *Слово. Фраза. Текст. Сборник научных статей к 60-летию проф. Алексеенко*. Москва : Азбуковник, 2002. С. 182–195.
11. Збірка українських приказок та прислів'їв: Репринтне відтворення вид. 1929 р. Київ : Техніка, 2002. 224 с.
12. Краснобаєва-Чорна Ж. Сучасна фразеологія: класифікаційні параметри фразеологічних одиниць. *Словник фразеологічних термінів*. Донецьк, 2012. 168 с.
13. Лексична картотека Інституту української мови НАН України.
14. Мізін К. Психолінгвістичний експеримент чи соціолінгвістичний моніторинг? *Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології. Мовознавство*. 2008. №1. С. 67–79.
15. Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / упоряд. М. М. Пазяк. Київ, 1991. 440 с.
16. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / упоряд. М. М. Пазяк. Київ, 1990. 528 с.
17. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / упоряд. М. М. Пазяк. Київ, 1989. 480 с.
18. Русанівський В. Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі. *Мовознавство*. 2004. № 4. С. 3–7.
19. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): [монографія]. Київ ; Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
20. Скрипник Л. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка. 1973. 280 с.
21. Словник символів культури України <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm> (дата звернення: 02.12.2017).
22. Словник української мови: в 11 тт. / АНУРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
23. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ, 2003. 1104 с.
24. Телия В. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры. *Фразеология в контексте культуры*. Москва : «Языки русской культуры». 1999. С. 13–24.
25. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / упоряд. М. М. Пазяк. Київ, 2001. 392 с.
26. Ужченко В. Нові рубежі української фразеології. *Українська мова*. 2004. № 1. С. 107–117.
27. Ужченко Д. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні : дис. ... канд. філол. наук. Луганськ, 2000. 248 с.

Onufriichuk H. I. LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECTS OF THE EXPRESSION OF ZOOPHRASES IN THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD

The article analyzes the phraseology for the designation of zoophrases and highlights the associative parallel of the phrase “man / reptiles, amphibians and arachnids” in the ethnolinguistic aspect. The role of associative parallel in the formation of the linguistic picture of the world is outlined.

The animistic worldview of man, his contacts with animals, with domestic and wild, with birds and insects, with reptiles, amphibians and arachnids encourage to the depth of research on the emergence of language compounds. Communication with representatives of the animal world does not always bring pleasant impressions to a person, there are often some troubles. As a result, various beliefs, omens, proverbs and legends, are born in the vernacular etc. In research among reptiles, amphibians and arachnids, we distinguish the following associative parallels between man ↔ frog, man ↔ snake / viper / reptile / snake, man ↔ spider, man ↔ worm (worm) etc.

Conceptualization of the animal world is characterized by processes of predominantly anthropomorphic analogy of the material world in human consciousness, based on the use of knowledge about the characteristics, behavior of animals, their relationship with man, as well as axiological and emotional stereotypes of ethnic consciousness. Signs of the concept of the animal world in phraseology are used mostly to reflect the psycho-emotional, physiological states of man, his behavioral characteristics. Animals are also a means of figurative characterization of man, while acquiring different symbols. Some animals have become a personification of one or another character trait, its image, for example, old as a dog, wild as a wolf in the woods, tasty as a bear to honey, dog's sense of smell, eat a dog, grind his tongue like a calf's tail, afraid like a fat cat etc.

Key words: associative parallels, zoonyms, zoophrases, ethnic symbol, ethnophraseologism, ethno linguistics, linguistic picture of the world, phrase field.